

Alınış tarihi (Received): 17.07.2023

Kabul tarihi (Accepted): 27.09.2023

Genç Çiftçi Projesinin Sürdürülebilirliğinin İncelenmesi: Tokat İli Turhal İlçesi Örneği

Nuray KIZILASLAN^{1,*}, Kenan DAĞDELEN²

¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tokat, Türkiye

²Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarım Ekonomisi ABD, Tokat, Türkiye

*Sorumlu Yazar: nuray.kizilaslan@gop.edu.tr

ÖZET: Türkiye’de 40 yaş ve üstü çiftçilerin 40 yaş altı grupta yer alan genç çiftçilere göre yoğunluğu daha fazladır. Bu durum tarımsal üretimin mesleki anlamda benimsenmesi, sürdürülebilir tarım politikalarının uygulanması, tarımsal yayımın etkili bir biçimde yürütülmesine vb gibi konularda engel teşkil etmektedir. Bu çalışmanın amacı Tokat ili Turhal ilçesi özelinde tarımsal üretimin devamlılığı açısından 18-40 yaş aralığında Genç Çiftçi Projesinden (GÇP) yararlanan çiftçilerin düşünceleri ve projenin etkilerinin değerlendirilmesidir. Turhal ilçesinde 37 köy gayeli örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Genç Çiftçi Projesinden yararlanan 74 genç çiftçi ile tam sayım yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, genç çiftçilerin %62,16’sı hibe desteği almadan önce bir tarımsal işletmeye sahiptir. %48,64’ü hibe desteği ile üretime başlamış, %47,30’u ise mevcut üretimini arttırmıştır. %95,94’ü projeyi yararlı bulmuştur. %56,09’u gelecekte çiftçiliğe devam edeceğini, %43,91’i kente göç etmek istediğini belirtmiştir. Tercih Deneyi Yöntemi sonuçlarına göre genç çiftçilerin %25,70’i birincil ihtiyaçlarının nakit desteği olduğunu belirtmiştir. Gençlerin kırsalda kalmalarını özendirmek ve kırsal yaşlanmayı engellemek için, gençlere yönelik projelerin devamlılığının sağlanması, kırsalda alternatif ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, kırsalın alt ve üst yapı yatırımlarına ağırlık verilmesi, örgütlenmenin güçlendirilmesi, kırsal sanayinin teşvik edilmesi, tarımsal yayım çalışmaları ile bilgi düzeyinin artırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler-Genç Çiftçi Projesi, tarımsal yayım, Tercih Deneyi, Tokat, GZFT Analizi

Investigation of the Sustainability of the Young Farmer Project: The Case of Turhal District of Tokat Province

ABSTRACT: The density of farmers aged 40 and over is higher than the younger farmers in the group under 40 years of age in Turkey. This situation contributes to the professional adoption of agricultural production, the implementation of sustainable agricultural policies, the effective execution of agricultural extension, etc. obstacles in such matters. The aim of this study is to evaluate the effects of the project and the opinions of the farmers who benefited from the Young Farmer Project (YFP) between the ages of 18-40 in terms of the continuity of agricultural production in the Turhal district of Tokat province. 37 villages in Turhal district were determined by purposeful sampling method. A full count was made with 74 young farmers benefiting from the Young Farmer Project. According to the results of the research, 62.16% of young farmers owned an agricultural business before receiving grant support. 48.64% started production with grant support, 47.30% increased their current production. 95.94% found the project useful. 56.09% of them stated that they will continue farming in the future, and 43.91% of them stated that they want to migrate to the urban. According to the results of the Preference Experiment Method, 25.70% of the young farmers stated that their primary need is cash support. In order to encourage young people to stay in the countryside and to prevent rural aging, it is necessary to ensure the continuity of projects for young people, to diversify alternative economic activities in the countryside, to focus on infrastructure and superstructure investments in the countryside, to strengthen the organization, to encourage rural industry, and to increase the level of knowledge through agricultural extension studies.

Keywords- Young Farmer Project, agricultural extension, Choice Experiment, Tokat, SWOT Analysis

1. Giriş

Dünya genelinde ve özellikle Türkiye'de tarım sektörü, iş imkanları sunması, çeşitli sanayi sektörlerini ham madde temini ile desteklemesi, insan beslenmesinin temel dayanağını oluşturması ve geniş ölçekli ticaretin itici gücü olması gibi nedenlerle sürekli olarak büyük bir stratejik öneme sahiptir (Onurlubaş ve Kızılaslan, 2007).

Dünya ülkeleri nüfusu beslemek bunun için de gıda güvenliği ve güvencesini sağlamak amacıyla tarım sektörüne ayrı bir önem vermekte ve zaman ayırmaktadır. Gıdanın devamlılığı açısından kırsalın sürdürülebilirliği çok önemlidir. Kırsalın sürdürülebilirliğinde önemli tehditlerden biri olan kırdan kente göç, kırsalda yaşlanma olgusunu beraberinde getirirken bir taraftan da gıda güvenliği ve güvencesini de risk altına sokmaktadır. Bu riski önlemenin yolu girişimci, atılgan ve üretken genç insanlardan geçmektedir.

Genç nüfus yaşlılara göre gelişme ve yeniliklere daha açıktır. Nüfusun yaşlanması sosyal ekonomik ve politik sorunları beraberinde getirmektedir. Demografik yapıdaki değişimin özellikle 2050 yılına kadar başta iş gücü piyasaları olmak üzere finans piyasaları ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde önemli etkilere neden olacağı belirtilmektedir. Dünyadaki yaşlı nüfusun artış hızı %2,1'dir. Genel nüfus artışı %1,2 olup yaşlı nüfus artış hızından düşüktür. Yaşlı nüfusun gelecekte daha da hızlı artacağı öngörülmektedir. 1950-2050 döneminde dünya toplam nüfusunda dört katlık bir artış, yaşlı nüfusta ise on katlık bir artış olacağı tahmin edilmektedir (Mandıracıoğlu, 2010).

AB ülkeleri için yapılan tahminlere göre, 2016-2080 döneminde toplam nüfusun azalacağı ortaya konmuştur. Bununla beraber yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının %19,2'den %29,1'e yükseleceği belirtilmektedir. Aktif nüfusun bağımlı nüfus yükünün artacağı düşünülmektedir. Yine genç yaştaki nüfusa duyulan ihtiyacın %23,9'dan %27,4'e çıkacağı, bağımlı nüfus oranının %29,3'ten %52,3'e yükseleceği tahmin edilmektedir (Eurostat, 2017).

Türkiye genç nüfusa sahip ülkelerden biri olup nüfusun yaş ortalaması 31,7 yıldır. Kırsal alanlardan kentlere göç olgusu tarım sektöründe istihdam edilen gençlerin sayısını azaltmaktadır. Kırsalda yaşayan nüfusun yaşlanmasına bağlı olarak tarım sektöründe istihdam edilen kişilerin yaş ortalaması yükselmektedir. Yapılan bir çalışmada tarımda istihdam edilenlerin yaş ortalaması 52 yıl olarak hesaplanmıştır (Anonim, 2019). Gençler kırdan kente göç ederek tarımsal üretimden uzaklaşmakta, geçimini tarımdan sağlamak zorunda kalan yaşlı çiftçiler üretim faaliyetlerine devam etmek zorunda kalmaktadır. Böylece kırsalda yaşlanma olgusu ortaya çıkmaktadır. Tarımsal üretimin gelişimi, kırsal alanın refahı ve sürdürülebilir bir kalkınma için uzmanlaşmış genç üreticiler önemli bir yere sahiptir.

Genç çiftçiler, aktif, 41 yaşın altında ve gerekli tarımsal eğitim düzeyine sahip özellikler gösteren bireyler olarak tanımlanmaktadır. Aktif çiftçiden kastedilen ise; bireysel ya da toplu olarak tarımsal faaliyetlerden elde ettiği ürünlerini satan, iş ve üretim yönetimi için finansal sorumluluğu alan kişidir (Jago and et al., 2017).

Tarım sektörünün sermaye devir hızının düşük olmasından dolayı gereken sermayenin yönetimi, teknolojik değişime uyum genç çiftçilerin tarım işletmelerini planlarken dikkatli olmalarını gerekli kılmaktadır. Gençlerin tarımsal üretimde aktif olması gerekmektedir. Bunun için tarımsal işletme bilgisinin geliştirilmesi, geleneksel yapının değişimi, ekonomik özgürlüğün tanınması ile gençlerin önünün aç.

Türkiye'de 2021 yılında genç nüfusun (18-40 yaş arası) toplam nüfusa oranı %35,2 olup bu oran Tokat İli'nde %32,1'dir (TÜİK, 2022). Genç Çiftçi Destek Projesi'nin (GÇP) yürürlüğe girdiği 2016 yılında 18-40 yaş aralığında çiftçi kayıt sistemine kayıtlı çiftçi sayısı

330.412'dir. Bu sayı Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı toplam çiftçi sayısının %13,46'sını oluşturmaktadır (Anonim, 2016).

Türkiye'de Tarım ve Orman Bakanlığı 2016 yılında 18-40 yaş aralığında olan tarım ve hayvancılık alanında faaliyet gösteren çiftçilere yönelik Genç Çiftçi Destek Projesi (GÇP) hibe programını başlatmıştır. Projenin ortaya çıkış nedeni, genç çiftçileri hayvansal üretim, bitkisel üretim ve yöresel ürünlerin üretimi ve tüketime sunulması alanlarında desteklemektir. Proje 3 yıl uygulanmıştır. Proje ile genç çiftçilerin kente göçünün önlenmesi, girişimciliğinin desteklenmesi, işgücü kapasitesinin en rantabl şekilde değerlendirilmesi, gelir düzeyinin yükseltilmesi, alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması, tarımsal üretimin teşvik edilmesi ve tarımsal sürdürülebilirliğe katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Bu araştırmada Tokat'ta GÇP kapsamında, projeleri onaylanarak hibe almaya hak kazanan gençlerin çiftçiliğe devam istekliliği konusuna cevap aranmıştır. Genç çiftçilerin çiftçiliği algılamaları, gelecekte beklenenlerine bağlı olarak projenin sürdürülebilir etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın ana materyali, Tokat ili Turhal ilçesinde yaşayan 18-40 yaş arasında GÇP'den yararlanan çiftçilerden elde edilen birincil verilerden oluşmuştur.

Tokat İli Turhal ilçesinin sosyoekonomik durum, tarımsal potansiyel ve projeye katılan genç çiftçi sayısının yüksek olması bakımından temsil edebileceği belirlenmiştir. Turhal ilçesinde Genç Çiftçi Projesinden faydalanan 37 köy gayeli örnekleme yöntemi ile tespit edilmiştir. Bu köylerde programdan yararlanan 82 çiftçi bulunmaktadır. Örnek hacmini oluşturmak için tam sayım yöntemi tercih edilmiş ancak bu çiftçilerden bazılarının köyden göçmesi, ankete istekli olmaması, köyde bulunamaması gibi nedenlerle 74 çiftçi ile anketler tamamlanmıştır.

3. Araştırma Bulguları

3.1. Demografik Özellikler

Araştırma bölgesinde çiftçilerin ortalama mesleki deneyim süresi 12,18 yıldır. Ortalama 7,5 yıl eğitim aldıkları görülmektedir. Çiftçilerin %33,78'inin arazileri kendi mülküdür. Tarım işletmelerde ortalama işletme genişliği 42.57 dekadır. Genç çiftçilerin %17,27'sinin tarım dışında başka bir uğraşlarının da olduğu belirlenmiştir. Genç çiftçilerin %56,09'u gelecekte çiftçiliğe devam edeceklerini, %43,91'i ise kente göç etmek istediklerini belirtmişlerdir. Çiftçilerin bazı demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Genç çiftçilerin %21,62'si 23-27 yaş, %20,27'si 28-32 yaş, %25,68'i 33-37 yaş ve %32,43'ü 38 ve üstü yaş aralığındadır. Çiftçilerin 57'si evli, 17'si ise bekârdır. Genç çiftçilerin %31,08'ini erkekler, %68,92'sini kadınlar oluşturmaktadır. Çiftçilerin %51,35'i ilköğretim, %25,67'si ortaokul, %13,51'i lise, %5,41'i ön lisans ve %4,05'i lisans mezunudur.

Genç çiftçilerin %27,02'si 1-5 yıl arası çiftçilik yaparken, %21,62'si 6-10 yıl, %20,27'si 11-15 yıl, %25,67'si 16-20 yıl ve %32,43'ü ise 21 yıl ve üzeri çiftçilik yapmaktadır. Çiftçilerin %81,08'inin sosyal güvencesi bulunmaktadır. Bu çiftçilerin %16,66'sının BAĞ-KUR, %10,00'unun SSK, %53,33'ünün Yeşil Kart, %3,33'ünün Özel Sigorta ve %16,67'sinin diğer sistemlere bağlı olarak sosyal güvenceleri bulunmaktadır.

Tablo 1. Çiftçilerin demografik özellikleri

Table 1. Demographic characteristics of farmers

Demografik özellikler		Erkek		Kadın		Toplam	
		Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Yaş Grupları	18-22	0	0	0	0	0	0
	23-27	6	26,09	10	19,61	16	21,62
	28-32	4	17,39	11	21,57	15	20,27
	33-37	6	26,09	13	25,49	19	25,68
	38- +	7	30,43	17	33,33	24	32,43
	Toplam	23	100,00	51	100,00	74	100,00
Medeni Durum	Evli	14	60,87	43	84,31	57	77,03
	Bekâr	9	39,13	8	15,69	17	22,97
	Toplam	23	100,00	51	100,00	74	100,00
Eğitim Durum	İlkokul	8	34,78	30	58,82	38	51,35
	Ortaokul	8	34,78	11	21,57	19	25,68
	Lise	5	21,74	5	9,80	10	13,51
	Ön lisans	1	4,35	3	5,88	4	5,41
	Lisans	1	4,35	2	3,92	3	4,05
	Toplam	23	100,00	51	100,00	74	100,00

Kendine ait evde yaşayan genç çiftçilerin oranı %12,16, kirada oturan çiftçilerin oranı %9,45 ve ailesine ait evde yaşayan çiftçilerin oranı ise %78,37'dir.

Araştırma kapsamında hibe desteği ile kurulan işletme arazilerinin mülkiyet varlıkları incelenmiş ve %33,78'inin mülk ve %51,35'inin kira olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamındaki çiftçilerin GÇP'den edindikleri yıllık gelirleri incelendiğinde; %77,02'sinin 5.000 TL altında gelir elde ettiği, %16,21'inin 5.001-10.000TL arası gelir elde ettiği ve %6,75'inin ise 10.001-20.000 gelir elde ettiği belirlenmiştir.

Üretim deseni çiftçilerin faaliyet gösterdikleri alanları oluşturmaktadır. İşletmenin bulunduğu yörede/bölgede yaygın tarımsal üretim deseni Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Tarımsal üretim deseni

Table 2. Agricultural production pattern

Bölgede yaygın tarımsal üretim deseni	Frekans	%
Büyükbaş hayvancılık	51	32,95
Küçükbaş hayvancılık	49	23,70
Arıcılık	19	10,98
Meyve Bahçesi Tesisi	12	10,98
Fide - Fidan Yetiştiriciliği	7	6,36
Örtü altı yetiştiriciliği	17	9,83
Kültür Mantarı Yetiştiriciliği	4	1,73
Tıbbi Aromatik Bitki Yetiştiriciliği	7	3,47
Toplam	74	100,00

Bölgede yaygın tarımsal üretim desenine bakıldığında; %32,95'i büyükbaş hayvancılık, %23,70'i küçükbaş hayvancılık, %10,98'i, arıcılık, %10,98'i meyve bahçesi tesisi, %6,36'sı fide-fidan yetiştiriciliği, %9,83'ü örtü altı yetiştiriciliği, %1,73'ü kültür mantarı yetiştiriciliği, %3,47'si tıbbi aromatik bitki yetiştiriciliği oluşturmaktadır.

Çiftçilerin %62,16'sı hibe desteği almadan önce bir tarımsal işletmeye sahiptir. Bu işletmelerde çiftçilerin %84,78'i büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, %8,69'u örtü altı yetiştiriciliği ve %6,52'si arıcılık faaliyetleri ile uğraşmaktadır.

3.2. Çiftçilerin Genç Çiftçi Projesine Katılımına İlişkin Bilgiler

GÇP desteği ile üretim yapılan çeşitli alanlar bulunmaktadır. Araştırmaya katılan çiftçilerin GÇP faaliyet alanlarına ilişkin bulgular Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. GÇP faaliyet alanı

Table 3. Area of activity of the Young Farmer Project (YFP)

GÇP faaliyet alanı	Frekans	%
Büyükbaş hayvancılık	38	51,35
Küçükbaş hayvancılık	15	20,27
Arıcılık	5	6,76
Örtü altı yetiştiriciliği	16	21,62
Toplam	74	100,00

Üreticilerin GÇP faaliyet alanlarına bakıldığında; %51,35'i büyükbaş hayvancılık, %20,27'si küçükbaş hayvancılık, %6,76'sı arıcılık, %21,62'si ise örtü altı yetiştiriciliği yapmaktadır. Bölgede yaygın tarımsal üretim deseninde büyükbaş hayvancılık %32,95 iken GÇP faaliyet alanında ise %51,35 olarak tespit edilmiştir. Çiftçilerin danışmanlık hizmetinden yararlanma durumları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Danışmanlık hizmetinden yararlanma durumu

Table4. Benefiting from consultancy service

Danışmanlık Hizmeti		Frekans	%
İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü danışmanlık desteği	Evet	45	60,81
	Hayır	29	39,19
	Toplam	74	100,00
Özel Danışmanlık Hizmeti	Evet	10	13,51
	Hayır	64	86,49
	Toplam	74	100,00
Danışmanlık Hizmeti Alınan Kurum (İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü dışında)	Ziraat Odası	20	27,02
	Serbest Tarım Danışmanı	34	45,95
	Zirai İlaç Bayii	20	27,03
Toplam		74	100,00

Çiftçilerin %60,81'i İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü danışmanlık desteğinden, %13,51'i özel danışmanlık hizmetinden, %27,02'si Ziraat Odası, %45,95'i serbest tarım danışmanı ve %27,03'ü ise zirai ilaç bayiiinden yararlanmaktadır. Özel danışmanlık hizmetlerinin ücretli olması sebebiyle çiftçiler bu hizmetten daha az yararlanmaktadır. Ziraat odası, serbest tarım

danışmanları ve zirai ilaç bayilerinin çiftçilere danışmanlıkta etkin rol aldığı görülmektedir. GÇP' ye ilişkin genel bilgiler Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. GÇP' ye ilişkin genel bilgiler

Table5. General information about the YFP

GÇP' ne ilişkin genel bilgiler		Frekans	%
Projeden haberdar olma	İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü	57	77,03
	İnternet/TV/gazete vb.	6	8,11
	Projeden hibe alanlar	11	14,86
	Toplam	74	100,00
Hibe desteği almada etkili olan kişi	Kendisi	24	32,43
	Eşi	21	28,38
	Aile büyükleri (anne, baba, vb)	22	29,73
	Diğer (köy muhtarı ve daha önce destek almış olanlar)	7	9,46
	Toplam	74	100,00
Projeye başvurma nedeni	İşsizlik	31	41,89
	Ailenin teşviki	8	10,81
	Gelirini artırmak	27	36,49
	Çocuklarının geleceği	6	8,11
	Toplam	74	100,00
Proje başvuru sürecinden önce hazırlık yapma durumu	Evet	49	66,22
	Hayır	9	12,16
	Kısmen	16	21,62
	Toplam	74	100,00
Destek almada karşılaşılan zorluklar	Başvuru şartları	19	25,68
	Maddi imkânsızlıklar	22	29,73
	Bürokratik engeller	31	41,89
	Toplam	74	100,00

Çiftçilerin %77,03'ü projeden İlçe ve Tarım Müdürlüğünden haberdar olmuştur. Hibe desteği almada etkili olan kişi %32,43 kendisi olup aile büyükleri ve eşi de kararda etkilidir. Çiftçilerin projeye başvurma nedeni çoğunlukla (%41,89) işsizlik ve gelirini artırmak (%36,49) amaçlı olup, bunu ailenin teşvik etmesi (%10,81) ve çocuklarının geleceği (%8,11'i) nedenleri takip etmektedir. Çiftçilerin %66,22'si proje başvuru sürecinden önce projeye ilgili olarak hazırlık yapmıştır. Destek sürecinde en sık karşılaşılan sorunlar olarak çiftçilerin %41,89'u bürokratik engelleri ve %29,72'si maddi imkânsızlıkları ve %25,67'si başvuru şartları olduğunu dile getirmiştir.

Çiftçilerin GÇP'den hibe aldığı proje grupları Tablo 6'da verilmiştir. Genç Çiftçi Projesinden hibe alınan proje konuları incelendiğinde büyükbaş hayvancılık içerisinde üreticilerin %81,58'i süt ineği, %2,63'ü besi danası ve %15,79'u manda yetiştiriciliği yapmaktadır. Küçükbaş hayvancılık içerisinde üreticilerin %33,33'ü akkaraman cinsi, %20,00'si morkaraman cinsi, %40'ı ivesi cinsi ve %6,67'si merinos cinsi küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmaktadır. Üreticilerin büyük bir kısmının hayvansal üretim yaptığı saptanmıştır.

Tablo 6.Çiftçilerin GÇP'den hibe aldığı proje grupları

Table 6. Project groups for which farmers receive grants from the YFP

Proje Ana Konusu	Proje Konusu	Alt	Proje Grup Adı	GÇP'den Yararlanan Çiftçi Sayısı	%	
Hayvansal Üretim	Büyükbaş Hayvancılık	Süt İneği	Montofon	10	26,32	
			Simental	21	55,26	
		Besi	Besi Danası	1	2,63	
		Manda	Manda	6	15,79	
		Toplam			38	100,00
	Küçükbaş Hayvancılık	Akkaraman	Morkaraman		5	33,33
					3	20,00
				İvesi	6	40,00
				Merinos	1	6,67
		Toplam			15	100,00
	Arıcılık	Arılı Kovan		5	100,00	
Toplam			58	100,00		
Bitkisel Üretim	Kontrollü Örtü Altı Tesisinde Sebze Yetiştiriciliği	Örtü Altı Tesis (Sera)		16	21,62	
Genel Toplam				74	100,00	

3.3. Çiftçilerin Genç Çiftçi Projesine İlişkin Genel Görüşleri

Genç çiftçilerin proje destekleme sürecinde, %52,70'i istenilen evrakları toplamının zor olduğunu ve %45,94'ü sürecin uzun olduğunu, %22,97'si işlemlerin çok zor olduğunu, %28,37'si şartları sağlamanın zor olduğunu belirtmiştir.

Sözleşme yükümlülüklerine çiftçilerin %63,51'i hâkim olduğunu belirtmiştir. %31,08'i hiç hâkim olmadıklarını ve %5,40'ı kısmen hâkim olduğunu ifade etmiştir.

Çiftçilerin %62,16'sı pazarlamada sorun yaşadığını belirtmiştir. Üreticilerin pazarlamada yaşanan sorunlarına bakıldığında; %38,95'i pazar bulamadığını, %27,37'si diğer işletmelerle rekabet edemediğini, %12,63'ü tanıtım-reklam yapamadığını ve %21,05'i ise ürettiği ürünün satış fiyatının, ürün maliyetini karşılamadığını belirtmiştir.

Çiftçilerin GÇP hakkında düşünceleri Tablo 7'de verilmiştir. Çiftçilerin %78,38'i projeyi yararlı bulduklarını ifade etmiştir. Çiftçilerin %48,65'i hibe desteği ile üretime başladığını, %47,30'u mevcut üretimini artırdığını, %52,70'i maddi sıkıntısını giderdiğini, %9,46'sı faydasının olmadığını ve %12,16'sı ise üretime katkısının olmadığını belirtmiştir.

Yapılan bir çalışmada, GÇP'nin gençleri tarımsal üretime özendirici katkısının olduğunu belirten üreticilerin oranı %67,2'dir (Unakıtan ve Başaran, 2018). Başka bir çalışmada, GÇP'den yararlanan çiftçilerin %85,00'inin projeyi yararlı gördüğü belirlenmiştir (Özkan ve Alkan, 2020). Yine yapılan bir çalışmada (Doğan ve ark., 2018), bireylerin cinsiyet, medeni durum, çiftçilikle uğraşma durumu, ailenin çiftçilikle uğraşma durumu, ikamet edilen yerin nüfusu, sosyal güvence durumu, tarım eğitimi sertifika sahibi olma durumu ve mülk arazi sahibi olma durumu genç çiftçi desteklerinden faydalanmaları üzerinde istatistiksel olarak etkili faktörler olarak bulunmuştur. TR61 Bölgesinde yapılan bir çalışmada da (Beşen ve

ark., 2021) üreticilerin cinsiyet, medeni durum, tarımsal örgüte üye olma durumu ve tarım dışı gelir sahipliğinin, genç çiftçi desteklerinden yararlanmada etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 7. Çiftçilerin GÇP hakkında düşünceleri

Table 7. Farmers' thoughts on the YFP

Genç Çiftçi Projesi Hakkındaki Düşünceleri		Frekans	%
Projenin Yararlı Bulma Durumu	Evet	58	78,38
	Hayır	3	4,05
	Kısmen	13	17,57
	Toplam	74	100,00
Hibe Desteğinin Katkısı*	Bu sayede üretime başladı	36	48,65
	Mevcut üretimini arttırdı	35	47,30
	Maddi sıkıntısını giderdi	39	52,70
	Hiçbir faydası olmadı	7	9,46
	Üretime katkısı olmadı	9	12,16
Genç Çiftçi Projesi Hakkındaki Bakış Açısı*	Güzel ve verimli bir proje	71	95,95
	Genç girişimcileri hayvancılığa özendirdi	17	22,97
	Köyden kente göç eden gençlerin köylere dönmeleri için olumlu oldu	7	9,46
	Daha geliştirilebilir projeler yapılmalı	21	28,38
	Üretime katkı sağladı	27	36,49
	Mağdur olundu (sera imalat firmalarının insafına bırakıldı)	7	9,46
	Mağdur olundu (hayvanlar uygun değildi ve araçların insafına bırakıldı)	16	21,62
Genç Çiftçi Desteklemesi veya Kırsal Kalkınma Desteklenmesi Gereken Konular*	Teknolojik alt yapı ekipmanları	73	98,65
	Büyükbaş hayvancılık	36	48,65
	Küçükbaş hayvancılık	31	41,89
	Örtü altı yetiştiriciliği	19	25,68
	Tarımsal ürünleri işleme ve paketleme tesisleri	17	22,97
	Tarım alet ve makineleri	9	12,16
	Ahır ve ağıl ekipmanları	30	40,54

*Birden fazla şık işaretlenmiştir.

Çiftçilerin % 95,95'i projeyi güzel ve verimli bulmuştur, %22,97'si çiftçileri hayvancılığa özendirdiğini, %9,46'sı kentten köye terse göçe olumlu katkı yaptığını, %28,38'i bu projelerin daha da geliştirilebilir olması gerektiğini, %36,49'u üretime katkı sağladığını belirtmiştir. Çiftçilerin bu aşamadaki olumsuz görüşlerine bakılacak olursa; %31,08'i araçlar nedeniyle mağduriyet yaşadıklarını beyan etmiştir. Projelere yön vermesi açısından GÇP'nin desteklenmesi gereken konularına çiftçilerin %98,65'i teknolojik alt yapı ekipmanları, %48,65'i büyükbaş hayvancılık, %41,89'u küçükbaş hayvancılık, %25,68'i örtü altı yetiştiriciliği, %22,97'si tarımsal ürünleri işleme ve paketleme tesisleri, %12,16'sı tarım alet ve makineleri, %40,54'ü ahır ve ağıl ekipmanları cevabını vermiştir.

Araştırma kapsamında çiftçilerin %27,03'ü köyde yaşamaya devam etmek isterken, %72,97'si ise kente göç etme düşüncesi içerisindedir. Çiftçileri kente göç etmeye iten nedenler olarak %54,00'ü okul ve sağlık sorunlarını, %26,00'si girdi maliyetlerinin fazla

olmasını, %10,00'u gelir düzeyinin düzensiz olmasını, %6,00'si köyde yaşamak istememesi ve %4'ünün ise risk ve belirsizliklerin çok olmasını belirtmiştir.

Anket çalışması yapılan çiftçilerin proje uygulanması ve etkilerine yönelik düşünceleri Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Çiftçilerin GÇP uygulaması ve etkileri hakkında düşünceleri
Table8. Farmers' thoughts on the implementation of the YFP and its effects

Çiftçilerin Düşünceleri	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
Hibe almanın kolay olması	1	4	1,96	1,14
Hibe alım sürecinin şeffaflığı	1	5	2,81	1,40
Hibelerin zamanında ödenmesi	2	5	3,36	1,08
Hibenin olumlu katkı yapması	2	5	3,75	0,89
Projenin etkin ve verimli olması	2	5	3,55	1,04
Hibe miktarının artırılması	4	5	4,68	0,47
Gelir artışı, istikrarı ve çeşitlendirmesine katkı sağlaması	2	5	3,61	1,00
Bilinçli çiftçiliğe yönlmesi	3	5	3,86	0,76
Bilişim inovasyon ve teknoloji kullanımına yarar sağlaması	1	4	2,73	1,05
Yalnızca üretim sürdürülebilirliğine katkısının olması	4	5	4,30	0,46
Kırsal alan yaşlanmasına çözüm olması	3	5	4,03	0,72
İklim ve çevre kalitesine ilişkin etkiler gösterme potansiyeli olması	3	5	3,55	0,64
Ürün kalitesi ve markalaşma potansiyeli olması	1	4	2,69	0,66
Gıda güvenliği ve güvencesine katkı sağlama potansiyeli olması	2	5	3,51	0,80
Gençleri çiftçiliğe ve kırsala özendirme	3	5	4,14	0,56
Kırsalda hareketlilik yaratması ve kırsal yaşamı özendirme	3	5	4,26	0,70
Gençlerin girişimci olmasına katkı sağlaması	4	5	4,34	0,48
Üretime olumlu katkı sağlaması	2	5	3,76	0,05
Genel Ortalama			3,61	0,77

1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum

Araştırmada görüşülen çiftçiler proje uygulamasında en fazla hibe miktarının artırılmasına katılım sağlamış, bunu gençlerin girişimci olmasına katkı sağlaması kriteri takip etmiştir. Bu düşünceleri kırsal alan yaşlanmasına çözüm olması, bilinçli çiftçiliğe yönlmesi, üretim sürdürülebilirliğine olumlu katkı sağlaması, hibenin olumlu katkı yapması, gelir artışı, istikrarı ve çeşitlendirmesine katkı sağlaması izlemiştir.

Araştırmada görüşülen çiftçiler proje kapsamında hibe almanın kolaylığı kriterine katılmamaktadır. Çiftçiler hibe almanın kolay olmadığını ve hibe alım sürecinin şeffaf olmadığını belirtmiştir. Ayrıca ürün kalitesi ve markalaşma potansiyeli olması ve bilişim inovasyon ve teknoloji kullanımına yarar sağlaması kriterlerine de katılmamaktadırlar.

Çiftçilerin GÇP uygulamasında karşılaştığı sorunlar ve risklere ilişkin bilgiler Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Çiftçilerin GÇP uygulamasında karşılaştığı sorunlar ve riskler

Table 9. Problems and risks faced by farmers in implementing the YFP

Çiftçilerin Sorunları	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
Proje uygulama süresi yetersiz	2	5	3,55	0,92
Verilen hibe miktarı yetersiz	3	5	4,51	0,65
Hibe alım sürecinde şartlar fazla	4	5	4,54	0,50
Gider kalemlerinin maliyeti fazla	4	5	4,41	0,49
Ürün sigortalama miktarı fazla	2	5	3,89	1,17
Danışmanlık hizmeti alamamakta	2	5	3,36	1,19
Ürün pazarlama imkânları yetersiz	2	5	4,09	0,74
İşgücü ücretleri fazla	2	5	4,12	1,01
Aile işgücü yetersiz	2	5	3,34	0,86
Ürün fiyatları yetersiz	2	5	4,20	0,92
Girdi maliyetleri yüksek	4	5	4,65	0,48
Tarım alet ve ekipmanları yetersiz	3	5	4,22	0,67
Hastalıklardan dolayı ürün kaybı	1	5	4,12	1,06
Doğal afetlerden dolayı zarar	1	5	4,04	1,20
Genel Ortalama			4,11	1,00

1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum

Çiftçiler GÇP’de en fazla girdi maliyetlerini sorun olarak gösterebilirler de bürokrasi, fiyat düşüklüğü, pazar yetersizliği, hibe miktarının yetersiz olması gibi birçok tarım sektörünün önemli sorunlarının bu projede de varlığını devam ettirdiğini belirtmişlerdir. Girdi maliyetlerinin azaltılması, üretim planlaması yapılarak ürün fiyat düşüklüğü ve pazar sorunlarının ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Arazi ve krediye erişim genç çiftçiler açısından iki önemli engel olarak görülmektedir. Genç çiftçilere başlangıç ve üretimin sürdürülebilirliği için yatırım desteği, alt ve üst yapıların güçlendirilmesi, üretim ve başarı planlaması, bilgi transferi, çiftçi refahı, çiftlik yardımı ve toplu faaliyetler şeklinde yardımların etkili bir kırsal kalkınma programı için sağlanması gerekmektedir (Jago and et al., 2017).

3.4. GZFT Analizi

GÇP’de güçlü ve zayıf yönler, fırsatlar ve tehditlerin neler olduğuna ilişkin çiftçi görüşleri alınmış ve oluşturulan GZFT analizi Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. GZFT analizi sonuçları

Tablo 10. SWOT analysis results

Güçlü Yönler (G)	Zayıf Yönler (Z)	Fırsatlar (F)	Tehditler (T)
G1. Hibe alım sürecinin şeffaf olması	Z1. Hibe alım sürecinde koşulların fazla olması	F1. Ürün kalitesi ve markalaşması adına gelişmenin sağlanması	T1.Gider maliyetinin fazlalığı
G2. Kırsal alan yaşlanmasına çözüm olması	Z2. Verilen hibe oranının yetersiz olması	F2. Gıda güvenliği, gıda güvencesine olumlu katkıları	T2. Hibe miktarının düşük bulunması
G3. Proje hibesinin katkı yapması	Z3. Yalnızca üretim sürdürülebilirliğine katkısı olması	F3. Gençleri çiftçiliğe ve kırsala özendirilmesi	T3.Girdi maliyetlerinin yüksekliği
G4. Projenin etkin ve verimli olması	Z4. Hibelerin zamanında ödenmesinde problem yaşanması	F4. Gençlerin girişimci olmasına katkı sağlaması	T4. Ürün fiyatlarının yetersizliği
G5. Proje uygulama süresinin yeterli olması	Z5. Proje kapsamında hibe almanın zor olması	F5. İklim, çevre, su yönetimine vb ilişkin etki potansiyelinin olması	T5. Gelir artışı ve çeşitlenmesi sağlamaması
G6. Pazarlamanın yeterli olması			T6. Bilişim ve inovasyon kullanımına yarar sağlanamaması
G7. Makine ekipmanlarının yeterli olması			
G8. İşçi ücretlerinin dengeli olması			
G9. İşletme ve ürün sigortalama miktarı uygun olması			
G10.Danışmanlık hizmeti alınması			
G11.Hastalıklardan ürün kaybı yaşanmaması			
G12. Aile işgücünün yeterli olması			
G13. Doğal afetlerden ürün veya işletmenin zarar görmemesi			

3.5.Tercih Deneyi Yöntemi (TDY)

Anket çalışması yapılan genç çiftçilere projenin yeniden başlatılması durumunda alternatif seçenekler oluşturularak bunlardan hangilerini tercih edecekleri yönünde soru sorulmuş ve sonuçlar Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Tercih deneyi sonuçları
Table 11. Results of preference experiment

Tercihler	Hayvansal Üretim						Bitkisel Üretim		Arılı Kovan		Toplam	
	Büyükbaş Hayvan		Küçükbaş Hayvan		Toplam		Sera		Sayı	%	Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%				
1. seçenek	9	23,7	0	0	9	17,0	0	0	0	0	9	12,2
2. Seçenek	16	42,1	0	0	16	30,2	2	12,5	0	0	18	24,3
3. Seçenek	6	15,8	0	0	6	11,3	0	0	0	0	6	8,11
4. Seçenek	1	2,63	12	80	13	24,5	1	6,25	0	0	14	18,9
5. seçenek	0	0	0	0	0	0	0	0	4	80	4	5,41
6. Seçenek	0	0	0	0	0	0	4	25	0	0	4	5,41
7. Seçenek	6	15,8	3	20,0	9	17,0	9	56,3	1	20,0	19	25,7
Toplam	38	100	15	100	53	100	16	100	5	100	74	100

Farklı alternatiflerden oluşan yedi farklı seçenek şunlardır.

Birinci seçenek; 80.000 TL (Besi danası 6 aylık 10.000 TL*8 =80.000 TL) hibe desteği, 1 yıl süre ile sosyal güvence (SGK Tarım Bağ-Kur prim desteği 1.668,83 *12=20.000 TL), asgari ücret kadar maaş (4253,40*12=50.000 TL) desteği (Toplam destek miktarı:150.000 TL)

İkinci seçenek; 50.000 TL (Damızlık Dişi Düve danası 6 aylık 10.000 TL*5=50.000 TL) hibe desteği, kapasite artırımı için uygun faizli (100.000 TL 2 yıl ödemesiz 7 yıl vadeli) kredi desteği (Toplam destek miktarı: 150.000 TL)

Üçüncü seçenek; 60.000 TL (Dişi Damızlık Manda 15.000TL*4= 60.000TL)) hibe desteği, 1 yıl süre ile sosyal güvence (SGK Tarım Bağ-Kur prim desteği 1.668,83 *12=20.000 TL) sözleşmeli satış, kapasite artırımı için uygun faizli (100.000 TL 2 yıl ödemesiz 7 yıl vadeli) kredi desteği (Toplam destek miktarı: 200.000 TL)

Dördüncü seçenek; 60.000TL (Değişik koyun türlerinden 2.000TL*30=60.000TL) hibe desteği, 1 yıl süre ile sosyal güvence (SGK Tarım Bağ-Kur prim desteği 1.668,83 *12=20.000 TL), asgari ücret kadar maaş (4253,40*12=50.000 TL) desteği, sözleşmeli satış (20.000 TL) (Toplam destek miktarı: 150.000 TL)

Beşinci seçenek; 50.000TL (Arılı kovan 1.000 TL*50=50.000TL) hibe desteği, asgari ücret kadar maaş (4253,40*12=50.000 TL) desteği, girişimci kendi pazarlamasını kendi yapıyor, kapasite artırımı için uygun faizli (100.000 TL 2 yıl ödemesiz 7 yıl vadeli) kredi desteği (Toplam destek miktarı: 200.000 TL)

Altıncı seçenek; 60.000 TL (500 metrekare sera 60.000 TL) hibe desteği, 1 yıl süre ile sosyal güvence (SGK Tarım Bağ-Kur prim desteği 1.668,83 *12=20.000 TL), asgari ücret kadar maaş (4253,40*12=50.000 TL), sözleşmeli satış (20.000 TL) (Toplam destek miktarı: 150.000 TL)

Yedinci seçenek; 250.000 TL hibe desteği verilsin diğer seçenekler olmasın. Tarımsal faaliyet alanında bana harcama yetkisi verilsin (Toplam destek miktarı: 250.000TL)

Tercih Deneyi Yöntem (TDY) sonuçlarına göre, anket yapılan genç çiftçilerin %25,70'i yedinci seçeneği, %24,30'u ikinci seçeneği, %18,90'ı dördüncü seçeneği, %12,20'si ise birinci seçeneği tercih etmiştir. Genel olarak değerlendirilirse, çiftçiler destek verilmesini sonrasında bu desteğin kullanımının tarımsal alanda kullanılması şartı ile kendi iradelerine bırakılmasını istemektedir.

GÇP kapsamında çiftçi başına 30.000 TL'lik hibe desteği verilmiştir. Fakat çiftçilerin beyanına göre bu destek proje uygulama sürecinde yetersiz kalmıştır. Ayrıca verilen büyükbaş hayvanlar planlanandan farklı niteliktedir. Bir taraftan da çiftçiler hayvancılıkta girdi masraflarının giderek arttığını belirtmişlerdir.

Altıntaş ve arkadaşları (2019) çalışmalarında tercih deneyi yöntemini kullanmıştır. Bu çalışmada, genç girişimcilerin tarımda kalmak için istedikleri başlangıç sermaye desteği 38 500 TL'dir. SGK desteği yaklaşık 9 000 TL'lik bir sermayeye, alım garantisi 2 200 TL, kredi desteği ise 12 000 TL'lik bir sermaye desteğine denk gelmektedir.

4. Sonuç

Bu çalışmada, Tokat ili Turhal ilçesinde Genç Çiftçi Projesi (GÇP) uygulaması ve projenin sürdürülebilirlik açısından bir değerlendirmesinin yapılması amaçlanmıştır. Genç çiftçilerin %62,16'sının hibe desteği almadan önce tarımsal işletmeye sahip olduğu, %48,64'ünün hibe desteği sayesinde üretime başladığı, %47,30'unun hibe desteği ile mevcut üretimini arttırdığı, %95,94'ünün projeyi yararlı bulduğu, %56,09'unun gelecekte çiftçiliğe devam edeceği, %43,91'inin kente göç etmek istediği belirlenmiştir.

Bu sonuçlar GÇP'nin de desteği ile görüşülen gençlerin yaklaşık %60,00'nin tarımda kalarak istihdamda devam etmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması yönünde olduğunu göstermektedir. GÇP ile genç çiftçilerin girişimciliğinin desteklenmesi, gelir düzeylerinin yükseltilmesi, kırsalda genç nüfusun istihdamına katkı sağlaması, üretimin artırılması, kente göçün önlenmesi gibi amaçlara ulaşılabilme potansiyelinin hedeflenen göstergelere ulaştığını görmek mümkündür.

Bunun yanında hibe başvuru sürecinde istenilen şartların çok fazla olması, bürokratik işlemlerin uzun sürmesi ve proje kapsamındaki tesis yapım maliyetinin yüksek olması GÇP'nin yetersiz yönleri arasındadır. Ayrıca GÇP kapsamında çiftçi başına verilen 30.000 TL'lik hibe desteğini çiftçilerin %70,27'si yetersiz bulmuştur. Bu nedenle sürdürülebilirlik etkisini sağlayabilmek için verilecek hibe miktarlarının ekonomik konjonktür dikkate alınarak belirlenmesi ve çiftçinin yetkisinin kontrollü bir şekilde daha fazla olması gerekmektedir. Çiftçi katılımı ile alınacak kararların her zaman etki düzeyi yüksektir.

Tarımsal yayım hizmetlerinin düzenli olarak devam etmesi genç çiftçilerin bu çalışmalara aktif katılımlarının sağlanması, tarımsal danışmanlık hizmetlerinden yararlanmaları yönünde yönlendirilmeleri ile projenin sürdürülebilirliği sağlanabilecektir. Tarımın dolayısıyla beslenmenin güvence altına alınması için üretimin sürdürülebilir olması, üretimin sürdürülebilir olması için de genç çiftçilerin tarımdan kopmamaları gerekmektedir. Genç çiftçilere uygulanacak projeler, desteklemeler, hibe ve kredi avantajları onları özendirilmeli, kırdan kente göç önlenmeli, girişimcilik özellikleri ortaya çıkarılmalı, üretime devam etmeleri sağlanmalıdır. Kırsalda yaşlanma olgusu son yıllarda Türkiye'nin önemli sorunları arasına girmiştir. Bu sorunu önlemek adına gençlerin kırsalda kalmalarını özendirmek için, kırsalda alternatif ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, kırsalın alt ve üst yapı yatırımlarına ağırlık verilmesi, örgütlenmenin sağlanması, kırsal sanayinin teşvik edilmesi, tarımsal yayım çalışmaları ile bilgi düzeyinin artırılması zorunlu adımlardandır.

5. Kaynaklar

- Altıntaş, G. Altıntaş, A. Bektaş, H. Çakmak, E. Oruç, E. Kızılaslan, H. Birol, D. (2019). "Genç çiftçi desteklemelerinin gençlerin tarımda kalma eğilimleri üzerine etkileri: tr-83 bölgesi örneği". *Turkish Journal of Agriculture–Food Science and Technology*, 7(10), s.1682-1693.
- Anonim, 2016. Tarım ve Orman Bakanlığı. ÇKS Kayıtları.
- Anonim, 2019. Çanakkale İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2019 Yılı Brifing Raporu, Erişim: 25 Nisan 2022, <https://canakkale.tarimorman.gov.tr/Menu/13/Brifingler>.
- Beşen, T., Sayın, B., Kuzgun, M., Karamürsel, D., Çelikyurt, M. A. , Emre, M. , Öztürk, F. , Yılmaz, Ş. G. & Birol, D. (2021). TR61 Bölgesinde Genç Çiftçi Projesi Desteğinden Yararlanmayı Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Tarım ve Yaban Hayatı Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 63-74.
- Doğan, H. G., Kan, A., Kan, M., Tosun, F., Uçum, İ., Solmaz, C., & Birol, D., 2018. Türkiye 'de Genç Çiftçi Proje Desteğinden Yararlanma Düzeyini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 6(11), 1599-1606.
- Eurostat, 2017. AB'deki insanlar-nüfus projeksiyonları. https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/People_in_the_EU_population_projections. (Erişim: 25.04.2019)
- Jagoe A, Schulte R, Jongeneel R. 2017. "Young Farmers are Key in the Future CAP", European Council of Young Farmers. Erişim adresi: <http://www.ceja.eu/wp-content/uploads/2017/05/Final-Young-Farmers-are-Key-in-the-Future-CAP-BW.pdf>. (04.03.2023).
- Mandıracıoğlu, A., 2010. Dünyada ve Türkiye'de Yaşlıların Demografik Özellikleri. *Ege Tıp Dergisi*. 49(3): 39-45.
- Onurlubaş, H.E., Kızılaslan, H., 2007. 'Türkiye'de Bitkisel Yağ Sanayindeki Gelişmeler ve Geleceğe Yönelik Beklentiler' Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü (TEAE), ISBN:978-975-407-228-0, Yayın No:157, Ankara.

- Özkan, B. Ve Alkan, A., 2020). Antalya ilinde Genç Çiftçi Projesinin uygulaması ve sürdürülebilirliği üzerine bir araştırma. *Mediterranean Agricultural Sciences*, 33 (1), 67-72.
- TÜİK, 2022. İllere göre il/ilçe merkezi, belde/köy nüfusu ve yıllık nüfus artış hızı, 2021.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685>
(ET:20.03.2023)
- Unakıtan, G. ve Başaran, B., 2018. Genç Çiftçi Projesinin Başarısı İçin Bir Öneri: Genç Çiftçi Kooperatifleri. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi* 04(02): 149-157.